

Méhednek gyümölcse

Vasárnap egy poszméh repült be az ablakomon. Hogy melyik vasárnap, annak nincs jelentősége, a nyári vasárnapok nem nagyon különböznek egymástól, és így, hogy lassan háromnegyed éve „falun” (kisvárosban, de abszolút falusias környezetben) élünk, az se számít igazán, hogy nyár van-e, vagy tél: mindegyik évszak szép, mindegyiket könnyű szeretni. Mindenesetre vasárnap volt, az ablakot résnyire nyitva tartottuk, hadd járjon a levegő, és valahogy bejött rajta egy poszméh. Aki nem ismeri, egy nagyobbacska, a házi méhnél természetesebb, szőrös rovarat képzeljen el, amelynek testét fekete, narancssárga és fehér sávokban borítják a szőrök. A poszméh másik neve dongó, és hivatalos elnevezésének megfelelően valóban a méhek családjába tartozik (vagyis a dongó nem darázs, hanem méh). Ez azért fontos, mert míg a méhek jellemzően növényi alkatrészekkel, leginkább virággal táplálkoznak, a darázsok többsége legalább részlegesen ragadozó. Az utóbbiak nemcsak védekezésre, hanem zsákmányolásra is használják a potrohuk végén levő fullánkot, és a célszerű felhasználás végett többször is tudnak szúrni vele. A méh csak védekezésből szúr, és csupán egyszer, utána a fullánk kiszakadása miatt többnyire elpusztul. Ha tehát az ember vigyázni szeretne a (posz)méhre, óvatosan kell kiteszékelnie, részben a saját, részben az eltévedt jószág érdekében.

A méhek érdekére azért fontos ügyelni, mert a méhek a legfontosabb beporzók. Az ember által fogyasztott növények döntő többségét a szél vagy néhány rovarfaj porozza be, de a rovarbeporzás sokkal gyakoribb. Termesztett gyümölcseink közül kizárólag a dió, a mogyoró és a gesztenye szélbeporzású, összességében haszonnövényeink hetven százalékanak megtermékenyülése a rovarokon (esetleg még a madarakon vagy a denevéreken) múlik. Az emberiség történetének első néhány millió évében semmi probléma nem volt a rovarbeporzással, ám az utolsó néhány évtizedben elkezdünk olyan rovarirtó szereket használni, amelyek a rovarkártevők mellett a méhekkal is végeztek. Nyilván mindenki hallotta már azokat a hazugságokat, hogy ezek a szerek szelektíven hatnak, és tényleg csak a krumplibogarat, a levéltetűt meg a többi ártó szándékú rovarot ölik meg, de ebből egy szó sem igaz: olyan idegmérgekről van szó, amelyek válogatás nélkül pusztítanak mindent, ami az útjukba kerül. Európa egyes térségeiben a méhek négyötöde odalett, mire végül többé-kevésbé észbe kaptunk, és a döntéshozók betiltották a méhgyilkos vegyszereket. Azért csak többé-kevésbé, mert Magyarország például az utolsó pillanatig akadályozta az európai tilalmat, és még most is évről évre kiharcolja a mentességet a magyar termelőknek azzal a képtelen állítással, hogy az idegmérgek nélkül nem működne a hazai mezőgazdaság (miközben például a dán, a francia vagy a német működik).

Fura dolog ez, mert bár az említett szerek némelyikét nálunk is gyártják, valójában mindegyik licenctermék, amelyért nyugati multiknak fizetünk, vagyis abban, amit a kormány művel, nem csak az előrelátást, de az ún. nemzeti érdek védelmét is nehéz fölfedezni. Mindenesetre a méhek fognak, aminek már a termésátlagokban is nyoma van (a fő agrártermények átlagos hozama a kilencvenes évek óta csökken, amiben nyilván a klímaváltozásnak meg a talajok romlásának is szerepe van, de belejátszik a méhhiány is). Ha nem lesznek méhek – ami nem utópia; Kína nagy részéről már eltűntek, tavasszal az egész világot bejárták a képek, amelyeken kínai emberek tollseprűkkel igyekeztek beporozni a gyümölcsfákat –, annak kiterjedt éhínség lesz a következménye: az ember csak nagyon korlátozott mértékben tudja helyettesíteni a beporzó rovarokat.

A rovarbeporzást csupán részben végzik a főleg a mézükért tartott házi méhek, a feladat másik felét az olyan vadon élő fajok látják el, mint amilyen például a poszméh. Annak a Nyugat-Európa nagyvárosai után Budapestre is elérkező divatnak, hogy az utak szélét meg a füves területek egy részét nem kaszálják, vagy kifejezetten vadvirágos rétté próbálják változtatni – ezek lennének azok a bizonyos méhlegelők –, az az oka, hogy mára a városaink váltak a méhek végső menedékévé, mivel a termőföldeken a talaj, a víz és a növényzet is tele van lassan lebomló idegméreggel. A budai kerületben, ahol „békeidőben” (két járványhullám között) élek, a helyi lapban két évvel ezelőtt, 2019 nyarán jelent meg a kerületi főkertész magyarázó írása arról, hogy miért nem – vagy miért ritkábban – fognak kaszálni bizonyos helyeken a jövőben. (Szerencsére a Fidelitasnak nem tűnt fel, mert már rég tönkretették volna motoros kaszákkal.) „Évente csak kétszeri kaszálást tervezünk, hogy lehetőleg minél több növényfaj eljusson a virágzás és maghozás fázisába, emellett nektártermelő vadvirágok magjának vetésével is törekszünk a rét növényzetének gazdagítására. Kísérletünk jelenleg csak egy viszonylag kis területet érint, de ha a módszer beválik, akkor a méh- és lepkelegelők megjelenhetnek majd a jó gyakorlatot átvevő kerületi polgártársaink és társasházi lakóközösségeink kertjeiben is” – írta a derék ember a fideszes kerület újságjában, nem tudva, hogy ami akkor méhlegelőnek látszik, abból hamarosan politikai aknamező lesz – persze hónapokra voltunk még az „alkalmatlan” főpolgármester megválasztásától meg a Fidesz „minden úgy rossz, ahogy van” jeligéjű új várospolitikájától.

Az első városi méhlegelőket Skandináviában láttam, sok évvel azelőtt, hogy a méhpusztulás problémájáról először hallottam volna. Maga a probléma nyilvánvalóan létezett akkor is, csak nem került még be az európai média főáramába. Erős volt az ellenszél: a Bayer, a Syngenta, a Monsanto sokat költ a sajtóban és még többet a politikusok előszobáiban. Egyetlen saroknyira a kint tanuló fiam kollégiumi szobájától is volt egy kis vadvirág-sziget (illetve megvan szerencsére még ma is), táblával megjelölve, és voltak/vannak apró méhhotellak is, hátha megtelepednek az arra járó vacsoravendégek. Sosem láttam a jelét, hogy valakit zavarna, azt viszont többször is, hogy óvodás/iskolás csoportok jöttek méhnézőbe. Biztos így helyes, a méhekhez való viszonyt (is) gyerekkorban kell kialakítani. Eb-

ben mi, magyarok valamikor jók voltunk, tanú rá többek között a „méhecske” szavunk is. Kicsi, kedves, szorgalmas állatot jelöl – lehetséges, hogy becézés, de az is lehet, hogy a finnugor „mekse” szónak, amiből az összes rokon nyelvbe a méh átkerült, valamilyen ősi alakja. És ha már etimológia: a másik „méh” szavunk, amely a fogantatás helyszínére és a magzat lakóhelyére utal, semmi köze a méhecskéhez – a(z anya)méh szó szláv eredetű. Érdekesség ugyanakkor, hogy a szlávok a magyarhoz hasonlóan – mármint hasonló jelleggel, de nem hasonló hangalakkal – becézik a méheket.

Ami viszont csak a magyarban van, az a „méhednek gyümölcse” szókapcsolat csodás kétértelműsége. Eredetileg a Bibliából, az Angyali üdvözetből származik: „Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus”, mondja az angyal Máriának, amikor a megváltó születését hírül adja. A templomban, ahová gyerekkoromban jártam, van egy Angyali üdvözet-festmény. Már a kereszténység előtti korban is elkészülhetett volna, igazi termékenységi szimbólum: egészséges, minden bizonnyal várandós nő, körülötte gyümölcsök, virágok és méhek. Határozottan emlékszem rá, hogy nyiladozó értelmű kisgyerekként meg voltam győződve róla: amikor a pap ennél az imarésznél tart, akkor a gyümölcsöket körüldongó méhekről beszél. És hát valamilyen értelemben arról is beszél minden pap, mindig, amikor ezt a sort mondja – de csak nekünk, magyaroknak, mert csak a mi nyelvünkön jelenti ugyanaz a szó az élet továbbadásának két nagyon fontos, egymással amúgy semmilyen kapcsolatban nem álló szervét.

Visszatérve a poszméhre (amelynek neve valószínűleg szőrös méhet jelet, mint ahogy a pöszozlégy gyapjaslegyet), sajnos ügyetlenül nyúltam hozzá: megcsípett, és hamarosan bele is pusztult. Miközben egy zacskó gyorsfagyasztott brokkolival hűtöttem az ujjam – a brokkolit is a méhek porozzák be –, egyfelől kiderült, hogy a jegeléssel meg lehet akadályozni a csípés elfajulását; percek múlva már nem fájt, egy nap alatt nyomtalanul elmúlt. Másfelől erősen szégyelltem magam, mert nyilvánvaló volt, hogy a dolgos rovar csak véletlenül keveredett a szobámba, megpróbált a lehető legrövidebb úton kijutni – amiben csak az üveg akadályozta meg –, és semmilyen módon nem szolgált rá erre az idő előtti oktalan halálra. A poszméhek ugyan csak a teljes beporzási teljesítmény egy-két százalékáért felelősek, de olyasmit tudnak, amit más nem: jól bírják a hideget – talán a bundájuknak köszönhetően –, ezért hűvös, esős időben is dolgoznak, és van egy sajátos rázó technikájuk (az egész testüket rezegtetik hozzá), amivel sokkal több pollent tudnak előcsalogatni a növényekből, akár a zártabb virágokból is. Szóval arra jutottam, hogy megpróbálom valahogy jóvátenni – feltámasztani nyilván nem tudom, de valahogyan segítek a többinek. Vagy legalább igyekszem kevesebb darazsat agyoncsapni – azok ugyan sokkal agresszívebbek, a csípésük is fájdalmasabb, viszont a beporzásban szintén részt vesznek, mert a virágport ők is szeretik. Imába ugyan még nem foglalták a nevüket, de egyszer az is megtörténhet: szívósabbak, mint a méhek. Ha így megy tovább, ők lesznek az utolsó beporzók a Földön.